

ความเป็นพลเมือง (Citizenship)

เรียบเรียงโดย อ.ปภัส ฉัตรยาลักษณ์

ความหมายของความเป็นพลเมือง

จากการสืบค้นและศึกษา พบว่า มีหน่วยงาน องค์กร นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้องด้านพลเมืองหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า “พลเมือง” ไว้หลากหลาย ดังนี้

(อ้างอิงจากรายงานการวิจัย เรื่อง “การศึกษาความเป็นพลเมืองของผู้เรียน ในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2558)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2542) ให้ความหมายของ พลเมือง ว่าหมายถึง ผู้ที่มีความรู้ มีข้อมูลข่าวสารและมีความคิดในการแสดงออกและมีส่วนร่วมประชาธิปไตย

จันทนา บุญญานวัตร (2549) ให้ความหมายว่า คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดี หมายถึง คุณลักษณะของนักเรียนที่มีการแสดงออกในทางที่ดีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม เป็นพลเมืองดีตามความต้องการของสังคมปัจจุบัน

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2554) ได้อธิบายและนิยาม “พลเมือง” ไว้ว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่นที่พลเมืองจะมี “คุณสมบัติ” อย่างไร จะเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจประสงค์จะให้ เป็นขณะที่ระบอบประชาธิปไตย เจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจจึงกำหนดชีวิตตนเองได้ “ประชาชน” ในระบอบประชาธิปไตย จึงแตกต่างหลากหลายได้ เมื่อแตกต่างหลากหลายได้ จึงต้องเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กติกาในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้ ดังนั้น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึง สมาชิกของสังคมที่พึ่งตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบต่อผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาคด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อหรือร่วมขับเคลื่อนสังคมและแก้ปัญหาสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2554) ระบุว่า คำว่า “พลเมือง” มาจากภาษาลาตินว่า Cives (พลเมือง) เคยใช้ในยุคโบราณ ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบประชาธิปไตยในกรีกและโรมัน ต่อมาในยุคสมัยกลางไม่ได้นำมาใช้ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า พลเมือง ก็มีการนำกลับมาใช้อีกในช่วงของการปฏิวัติในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศสในปลายศตวรรษ 18 ซึ่งการเป็นพลเมืองมีหลายมิติ การที่จะเป็นพลเมืองได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังต่อไปนี้

- 1) มีเอกลักษณ์ที่มาจากความเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง
- 2) ยึดถือค่านิยมเฉพาะและอุดมคติ
- 3) มีสิทธิและหน้าที่

- 4) มีส่วนร่วมทางการเมือง และ
- 5) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555) ระบุว่า ความเป็นพลเมือง (citizenship) ของระบอบประชาธิปไตย หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคม ที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพ ควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่าง และเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาของสังคมของตนเอง

ชัยธวัช วิกิตภูมิประเทศ (2556) ระบุว่า พลเมือง ว่าหมายถึง สมาชิกของชุมชนหรือสังคมที่มีอำนาจในการปกครองตนเอง มีสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาของสังคม ทั้งนี้ จะต้องมีความเคารพผู้อื่น และเคารพกติกาที่ใช้ร่วมกันในสังคม

ทิพย์พาพร ตันติสุนทร (2557) กล่าวว่า พลเมือง หมายถึง คนที่มีความสามารถในการแสดงความรับผิดชอบต่อตัวเองและส่วนรวม มีความรู้และช่วยตัดสินใจในปัญหาสำคัญๆ ของสังคม ชุมชน และประเทศ มีส่วนร่วมในความคิดอย่างอิสระ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2557) ระบุว่าหน้าที่และความเป็นพลเมือง หมายถึง ภารกิจที่บุคคลได้รับการปลูกฝัง/สร้างจิตสำนึกให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและคุณธรรมทางศาสนา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนคำสั่งสอนของพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือจิตสำนึกที่ถูกต้อง เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นการสร้างคุณค่าของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม สามารถรับผิดชอบต่อตนเองได้ ตลอดจนบุคคลอื่นๆ จะต้องเสียสละความรู้ความสามารถของตนเองเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องพลเมืองดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปความหมายได้ว่า ความเป็นพลเมือง หมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่มีการแสดงออกถึงการมีความรู้ความเข้าใจ ความคิดหรือเจตคติ และการปฏิบัติตนในทางที่ดีงามต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม ว่าเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อตนเอง รับผิดชอบต่อสังคม และมีความเคารพผู้อื่น ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

คุณสมบัติหรือคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง

จากการศึกษาทบทวน พบว่ามีนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองไว้ โดยสรุปดังนี้

Westheimer และ Kahne (2004) ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในแต่ละประเภท ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์การให้คุณค่าและการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองที่ดี ประกอบด้วย 1) พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally Responsible Citizen) 2) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และ 3) พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมต่อสังคม (Justice-Oriented Citizen) ดังปรากฏในตาราง 1

ตาราง 1 ประเภทของพลเมือง (Kinds of Citizenship)

	พลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนตัว	การมีส่วนร่วมในความ เป็นพลเมือง	พลเมืองที่มุ่งเน้น ความเป็นธรรมต่อสังคม
การแสดงออก	รับผิดชอบต่อชุมชน - ทำงานอย่างสุจริตและเสียภาษีตามที่รัฐกำหนด - เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย - การรีไซเคิล และบริจาคโลหิตเพื่อสาธารณะประโยชน์ - เป็นอาสาสมัครทำงานช่วยเหลือในกรณีเกิดวิกฤตการณ์ต่างๆ	- เข้าร่วมเป็นสมาชิกชุมชนและพยายามที่จะร่วมพัฒนาชุมชน - ดูแลชุมชน โดยพยายามที่จะดูแลความต้องการสนับสนุนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ หรือการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม - รับรู้ถึงกระบวนการทำงานของรัฐ - รับรู้กลยุทธ์ในการบรรลุซึ่งงานที่ทาร่วมกัน	- คิดเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างของสังคมการเมือง และเศรษฐกิจโดยพิจารณามากกว่าเหตุการณ์ที่ผิวเผิน - สืบค้นและนำเสนอประเด็นที่ไม่เป็นธรรมในสังคม - รับรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบมีประชาธิปไตย และรับรู้ถึงผลกระทบเชิงระบบที่เกิดขึ้น
ตัวอย่างการปฏิบัติ	- แบ่งปันอาหารเพื่อแก้ปัญหาความอดอยากที่เกิดขึ้น	- มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม แก้ปัญหาความอดอยาก	- ค้นหาสาเหตุความอดอยากของคนเพื่อदानเนินการแก้ปัญหาจากรากเหง้าของปัญหา
แนวคิดหลัก	- แก้ปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องมีคุณลักษณะที่ดี เช่น มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ เคารพกฎหมาย และกติกากฎระเบียบทางสังคม	- แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องมีส่วนร่วมและเป็นผู้นำในการวางระบบ และโครงสร้างของสังคม	- แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องตั้งคำถาม แลกเปลี่ยนความคิด และเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างที่เป็นอยู่ของสังคมที่สร้างความไม่เป็นธรรม

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวิ (2548) กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทย โดยขยายรายละเอียดจากเป้าหมายของการศึกษา คือ การเป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุข ว่าความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทยควรมี 3 มิติ คือ 1) ด้านความรู้ความเข้าใจ 2) ด้านความคิดความเชื่อ และ 3) ด้านการปฏิบัติตน ดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ ได้แก่

1. มีความรู้ความเข้าใจหลักและระเบียบการปกครองประเทศ ในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น
2. มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น
3. มีความรู้ความเข้าใจในความเกี่ยวโยงกันของสถานภาพของผู้คนกลุ่มต่างในสังคมในเชิงซ้อน

4. มีความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองในมิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และการเมืองภาคประชาชน เข้าใจเรื่องของสิทธิชุมชน ทูทางสังคมอันหลากหลาย
5. มีความรู้ความคิดเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย
6. มีความรู้ความสามารถในเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีชีวิตอย่างใหม่ตามควรแก่วิชาชีพของตน

ด้านความคิดเห็น/เจตคติ ได้แก่

1. มีเจตคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. มีเจตคติที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร
3. เป็นผู้มีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมือง
4. เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิธีชีวิตและค่านิยมของไทย
5. เห็นคุณค่า และผดุงความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น
6. มีความคิดเห็นที่ทันสมัย

ด้านการปฏิบัติตน ได้แก่

1. ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรมและกฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ
2. ปฏิบัติตนตามหลักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง
3. ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น
4. มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการจรรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ ความดีงามของสังคม

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2555) ได้ศึกษาประเด็นความสำคัญที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในทัศนะของประชาชนชาวไทย พบว่า ตัวชี้วัดที่แสดงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่มีอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม (Traditionalist/Minimalist)
2. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับชุมชนของตน (Community Oriented Citizenship) และ
3. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับอิสระภาพและความก้าวหน้า ทันสมัย (Modern/Liberal Progressive) โดยมีรายละเอียดองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองแต่ละประเภท ดังปรากฏในตาราง 2

ตาราง 2 คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ประชาชนชาวไทยมี

คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ประชาชนมี	องค์ประกอบ
1. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม (Traditionalist/Minimalist)	<ul style="list-style-type: none"> - ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเสมอ - เคารพผู้อาวุโสกว่า - เสียสละเวลาทำงานเพื่อส่วนรวม - ปฏิบัติตามกฎหมาย - ปฏิบัติตามหลักศาสนา - มีความภูมิใจในการเป็นคนไทย - เต็มใจที่จะเสียภาษี

คุณสมบัติของความเป็นพลเมือง ที่ประชาชนมี	องค์ประกอบ
2. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับชุมชนของตน (Community Oriented Citizenship)	<ul style="list-style-type: none"> - เสียสละเวลาทำงานเพื่อส่วนรวม - บริจาคโลหิต/เงิน/สิ่งของ/แรงงาน - รักษาสิ่งแวดล้อมโดยการนำกลับไปใช้ใหม่/ช่วยปลูกต้นไม้/แยกขยะ
3. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับอิสระภาพและ ความก้าวหน้า ทันสมัย (Modern/Liberal Progressive)	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถเปรียบเทียบนโยบายของพรรคและผู้สมัครรับเลือกตั้ง - มีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง - สามารถวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นทางการเมือง - สามารถคุยเรื่องการเมืองนานาชาติ - เป็นสมาชิกกลุ่ม/สมาคม/สหภาพ/ชมรม เป็นต้น - ติดตามการทำงานของนักการเมืองและข้าราชการ

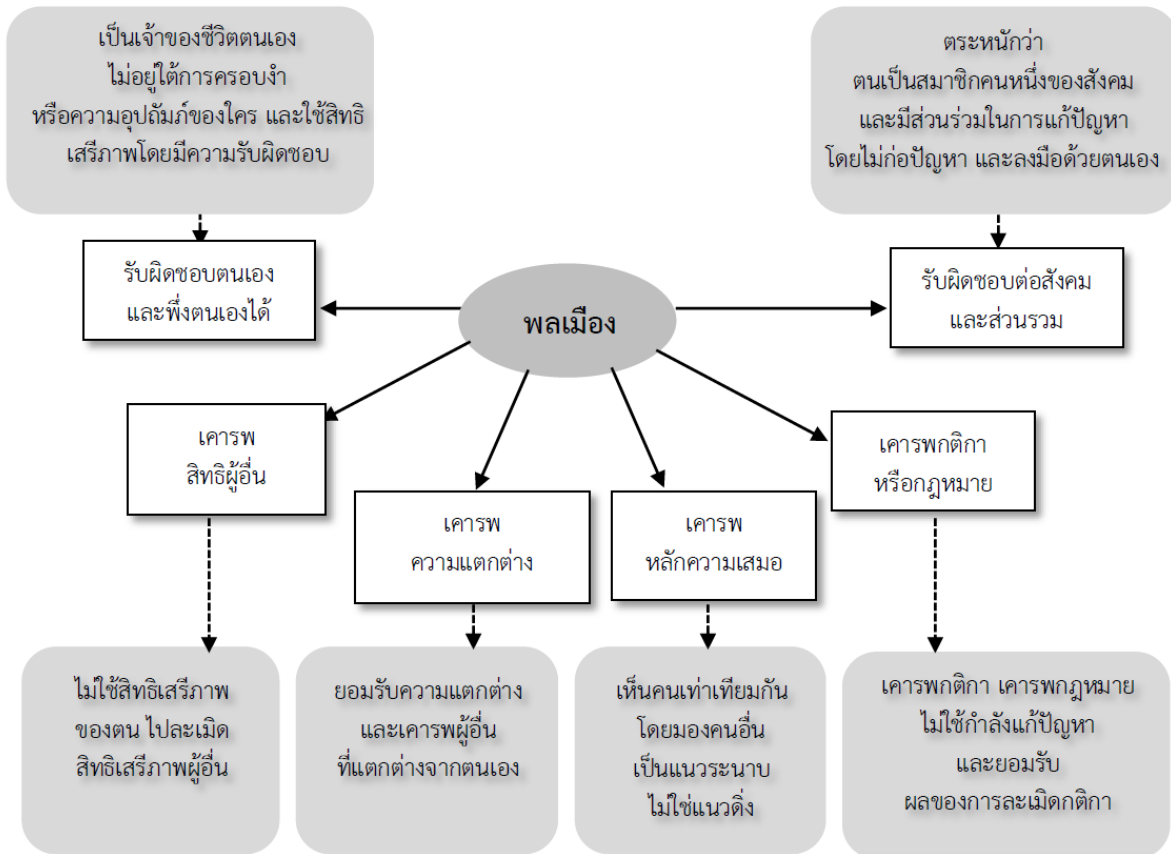
คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2554) ได้จัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 ขึ้น เพื่อให้เป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านการสร้างความเป็นพลเมืองให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรมและสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยในยุทธศาสตร์ฯ ดังกล่าว ได้ระบุถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของคนไทย ไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. พึ่งตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28 ที่บัญญัติว่า “บุคคลย่อมใช้..สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น”)
3. เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง
5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อ และร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงคุณลักษณะขั้นพื้นฐานของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวคิดของยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยว่า คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นมาได้โดยการฟังบรรยายหรือสอนด้วย

การพูดให้ฟัง หากเกิดจากการเรียนรู้และฝึกฝน โดยใช้กิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดได้และพัฒนาคุณสมบัติเหล่านี้ให้ดีขึ้นได้ด้วยตนเอง

แผนภาพ 2.1 คุณสมบัติความเป็นพลเมือง

การปกครองในระบอบ “ประชาธิปไตย” ไม่เพียงแต่จะต้องมีกติกา หรือรัฐธรรมนูญที่จะกำหนดรูปแบบหรือ ระบบ ที่ใช้ในการปกครองประเทศภายใต้หลักการดังที่ได้กล่าวมาเท่านั้น สิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากันก็คือ คน หรือประชาชน ผู้ซึ่งเป็น “เจ้าของประเทศ” ที่มีสิทธิเสรีภาพในประเทศอย่างเสมอภาคกันจะต้องมี ความสามารถ ในการปกครองกันเอง ระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชน หรือการปกครองที่ ประชาชนปกครองตนเอง จึงจะประสบความสำเร็จได้

“พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตย จึงไม่เหมือนกับ “พลเมือง” ของการปกครองระบอบอื่น “พลเมือง” ของการปกครองระบอบอื่นจะมีคุณสมบัติอย่างไรจะขึ้นอยู่กับบุคคลผู้มีอำนาจในการปกครองของประเทศนั้น ๆ เป็นผู้กำหนด ขณะที่ “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจะเป็นเจ้าของประเทศ จึงทำให้ “พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตยมีอิสรภาพในการเลือกวิถีชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพอย่างเสมอภาคกัน แต่ ถ้าทุกคนต่างใช้สิทธิเสรีภาพของตนโดยไม่รับผิดชอบ ไม่คำนึงถึงสิทธิของเจ้าของประเทศคนอื่น ๆ ไม่คำนึงถึง

ส่วนรวม หรือเห็นแต่ประโยชน์ของตนเอง สังคมก็ย่อมเต็มไปด้วยความวุ่นวาย มีแต่ปัญหา และประชาธิปไตย หรือ “การปกครองตนเองของประชาชน” ก็ย่อมไปไม่รอด เพราะประชาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครองโดยผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว หรือใครอยากจะทำอะไรก็ทำโดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้น อีสรภาพของ “พลเมือง” จึงมิใช่อีสรภาพตามอำเภอใจ หากเป็นอีสรภาพที่ควบคู่กับความรับผิดชอบ คือรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม

“ความเป็นพลเมือง” (citizenship) ของระบอบประชาธิปไตยจึงหมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มี อีสรภาพ ควบคู่กับ ความรับผิดชอบต่อ และมี สิทธิเสรีภาพ ควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับ ความแตกต่าง และเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาของ สังคมของตนเอง [1]

ประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอาจมีการให้น้ำหนักคุณสมบัติของ “ความเป็นพลเมือง” ที่แตกต่างกันบ้าง [2] แต่โดยสรุปแล้ว “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยลักษณะ 6 ประการ ดังต่อไปนี้คือ 1) รับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ 2) เคารพสิทธิผู้อื่น 3) เคารพความแตกต่าง 4) เคารพหลัก ความเสมอภาค 5) เคารพกติกา และ 6) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) รับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ – ระบอบประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ประชาชน เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดของประเทศ ประชาชนในประเทศจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็น เจ้าของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเอง ทำนองเดียวกับ เจ้าของบ้านมีสิทธิเสรีภาพในบ้านของตน ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิด หลักสิทธิเสรีภาพ และทำให้ ประชาชนมี อีสรภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็น โท คือเป็น อีสระ ชน ที่รับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ ไม่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือภายใต้ “ระบบอุปถัมภ์” ของ ผู้ใด เด็กจะกลายเป็น “ผู้ใหญ่” และเป็น “พลเมือง” หรือสมาชิกคนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริง เมื่อ สามารถรับผิดชอบต่อตนเองได้

(2) เคารพสิทธิผู้อื่น – ในระบอบประชาธิปไตย ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ทุกคนจึงมี สิทธิเสรีภาพ แต่ถ้าทุกคนใช้สิทธิเสรีภาพโดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรือเอาแต่ความคิดของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่ คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น หรือไม่สนใจว่าจะเกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดการใช้สิทธิ เสรีภาพที่กระทบกระทั่งกันจนกระทั่งไม่อาจที่จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกต่อไปได้ประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็น อนาธิปไตย เพราะทุกคนเอาแต่สิทธิเสรีภาพของตนเองเป็นใหญ่ สุดท้ายประเทศชาติย่อมจะไปไม่รอด การใช้ สิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมี ขอบเขต คือใช้สิทธิเสรีภาพได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพ ของผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง เคารพ สิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิ เสรีภาพของตนไป ละเมิด สิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๒๘ วรรคหนึ่งจึงบัญญัติว่า “บุคคลย่อมใช้ ... สิทธิเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ...”[3]

(3) เคารพความแตกต่าง – เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงมี เสรีภาพ ในประเทศของตนเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ระบอบประชาธิปไตยจึงให้เสรีภาพ และยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนจึงแตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง การเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง ดังนั้น เพื่อมิให้ ความแตกต่าง นำมาซึ่ง ความแตกแยก “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง ยอมรับ และ เคารพ ความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้สามารถ อยู่ร่วมกันได้ ถึงแม้จะแตกต่างกัน และจะต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง ถึงแม้จะไม่เห็นด้วย แต่จะต้องยอมรับว่า คนอื่นมีสิทธิที่จะแตกต่างหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากเราได้ และต้องยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปใจ ว่าทำไมเขาถึงเชื่อหรือเห็นแตกต่างไปจากเรา และไม่ต้องพยายามไปบังคับให้คนอื่นมาคิดเหมือนเรา “พลเมือง” จึงคุยเรื่องการเมืองกันในบ้านได้ ถึงแม้จะเลือกพรรคการเมืองคนละพรรค หรือมีความคิดเห็นทางการเมืองคนละข้างกันก็ตาม

(4) เคารพหลักความเสมอภาค – อำนาจอสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของประชาชนทุกคน ประชาชนทุกคนจึงเป็นเจ้าของประเทศ ร่วมกัน เมื่อเป็นเจ้าของร่วมกัน ทุกคนจึงมีส่วนในประเทศอย่างเท่าๆ กัน ดังนั้น ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะเป็นใคร ไม่ว่าจะร่ำรวย หรือยากจน ไม่ว่าจะจบดอกเตอร์หรือจบ ป. ๔ ไม่ว่าจะมีความรู้หรือไม่มีความรู้ไม่ว่าจะเป็นเจ้านายหรือเป็นลูกน้อง สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียง ความแตกต่างโดยทุกคนล้วนแต่เท่าเทียมกัน ในฐานะที่เป็น เจ้าของประเทศ ดังนั้น “พลเมือง” จึงต้อง เคารพหลักความเสมอภาค และจะต้องเห็นคนเท่าเทียมกัน คือเห็นคนเป็น แนวระนาบ (horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่น และเห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตน ไม่ว่าจะยากดีมีจน ทุกคนล้วนมี ศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศ อย่างเสมอกัน ถึงแม้จะมีการพึ่งพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่าง เท่าเทียม ซึ่งจะแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากสังคมแบบ อำนาจนิยม ในระบอบเผด็จการ หรือสังคม ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งโครงสร้างสังคมจะเป็น แนวตั้ง(vertical) ที่ประชาชนไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม ไม่ใช่อิสระชน และมองเห็นคนเป็นแนวตั้ง มีคนที่อยู่สูงกว่า และมีคนที่อยู่ต่ำกว่า โดยจะ ยอม คนที่อยู่สูงกว่า แต่จะ เหยียด คนที่อยู่ต่ำกว่า ซึ่งมีใช้ลักษณะของ “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย

(5) เคารพกติกา – ประชาธิปไตยต้องใช้ กติกา หรือ กฎหมาย ในการปกครอง ไม่ใช่ อำนาจใจ หรือ ใช้กำลัง โดยทุกคนต้องเสมอภาคกันภายใต้กติกานั้น แต่ถึงแม้จะมีกฎหมาย หรือมีกติกา แต่หากว่าประชาชนไม่เคารพ หรือไม่ปฏิบัติตาม กติกาก็หาประโยชน์อันใดไม่ ระบอบประชาธิปไตยจึงจะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อมี “พลเมือง” ที่ เคารพกติกา และ ยอมรับผล ของการละเมิดกติกา “พลเมือง” จึงต้องเคารพ “กติกา” ถ้ามีปัญหาหรือมีความขัดแย้งเกิดขึ้นก็ต้องใช้วิถีทางประชาธิปไตยและใช้กติกาในการแก้ไข ไม่เล่นนอกกติกา และไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง

(6) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม – สังคมหรือประเทศชาติมิได้ ดีขึ้น หรือ แย่ลง โดยตัวของมันเอง ที่สังคมแย่งไปทุกวันนี้ เป็นเพราะ การกระทำ ของคน ในทางกลับกันสังคมก็ย่อมจะดีขึ้นได้ด้วย การกระทำ ของคนในสังคม “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นผู้ที่ตระหนักว่าตนเองเป็น สมาชิกคนหนึ่ง ของสังคม และรับผิดชอบต่อการกระทำของตน “พลเมือง” จึงไม่ใช่คนที่ใช้สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจ แล้วทำ

ให้สังคม เสื่อม หรือเลวร้ายลงไป หากเป็นผู้ที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยตระหนกอยู่เสมอว่าการกระทำใดๆ ของตนเองย่อมมีผลต่อสังคมและส่วนรวม “พลเมือง” จึงต้องรับผิดชอบต่อสังคม และมองตนเองเชื่อมโยงกับสังคม เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่ตนเอง เริ่มต้นที่ตนเอง คือร่วมแก้ปัญหา ด้วยการ ไม่ก่อปัญหา และลงมือทำด้วยตนเอง ไม่ใช่เอาแต่เรียกร้องคนอื่น หรือเรียกร้องแต่รัฐบาล ให้แก้ปัญหา แล้วตนเองก็ก่อปัญหานั้นต่อไป

คุณสมบัติของ “พลเมือง” ทั้งหมดประการนี้ เราสามารถสรุปให้สั้นลงได้เหลือเพียง 3 ประการคือ

1. เคารพผู้อื่น – เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค
2. เคารพกติกา และ
3. มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมและพึ่งตนเอง

เมื่อประชาชนเป็น “พลเมือง” ก็จะเปลี่ยนจาก ภาวะ หรือ ปัญหา กลายเป็น พละ ของ เมือง หรือ กำลังของเมือง ปัญหาทุกอย่างของสังคมก็จะแก้ไขได้ สังคมก็จะเข้มแข็ง และประชาธิปไตยก็จะประสบความสำเร็จ

คุณลักษณะความเป็นพลเมืองของนิสิต นักศึกษา หรือนักเรียน

วราษกร คำพวงพีร์ และเทียมจันทร์ พานิชย์ผลินไชย (2560: 175 – 185) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองของนิสิตระดับปริญญาตรี โดยให้ความหมายไว้ดังนี้

ตัวชี้วัดความเป็นพลเมือง หมายถึง สารสนเทศที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะและพฤติกรรมของความเป็นพลเมืองของนิสิตระดับปริญญาตรี

ความเป็นพลเมือง หมายถึง คุณสมบัติของนิสิตนักศึกษาที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่มีลักษณะของความเป็นพลเมือง 7 ประการ ดังนี้

1. เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น

หมายถึง เคารพสิทธิตนเอง และเคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รักษาสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง ปกป้องทรัพย์สินของตนเอง ต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้องทุกวิถีทาง และให้การยอมรับสิทธิที่เป็นของตนเองและผู้อื่น และสามารถปกป้องสิทธิมนุษยชาติ

2. รับผิดชอบต่อสังคม

หมายถึง มีความตระหนักและกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อ มีความสำนึกของความเป็นเจ้าของประเทศ ร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง สามารถแสดงให้เห็นถึงค่านิยมร่วมกันและบรรลุดตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน มุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยไม่กลัวความยากลำบาก มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น มีวินัยในตนเอง มีสำนึกสาธารณะ สามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความรับผิดชอบต่อตามบทบาทหน้าที่ในสังคม มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่แยกออกจากบริบททางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสิ่งแวดล้อม เต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นผู้จัดระเบียบชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะสมควรกับรายได้

3. มีคุณธรรม จริยธรรม

หมายถึง มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเสียสละ รักสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณ์ญาณตัดสินว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว

4. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม

หมายถึง มีความรู้ความเข้าใจในหลักและระเบียบการปกครองประเทศและท้องถิ่น เรียนรู้รูปแบบการเมืองการปกครอง เข้าใจกลไกของรัฐ การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้าใจบริบททางการเมืองและสังคมของตนเอง มีความเข้าใจในวิถีแบบประชาธิปไตย เข้าใจบทบาทสิทธิและความรับผิดชอบของความเป็นพลเมือง สิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่นตามระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง มีความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาของชุมชน สามารถมองปัญหาและหาวิธีแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี มีเจตคติที่ดีทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อส่วนรวม ในกิจกรรมทางการเมืองและเคารพกติกา เคารพและยอมรับผลการกระทำจากการละเมิดกฎหมาย ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรม กฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ จรรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ และความดีงามของสังคม

5. ยอมรับความแตกต่าง

หมายถึง เคารพและยอมรับความแตกต่าง และเคารพผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเอง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง มีความสนใจทางวัฒนธรรม สามารถเข้าใจ ยอมรับและชื่นชมในวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม สามารถถ่ายทอดคุณค่าและความภูมิใจไปสู่ลูกหลานได้

6. มีความเท่าเทียมกัน

หมายถึง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคนอื่นเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบไม่ใช่แนวตั้ง

7. มีอิสรภาพและพึ่งตนเอง

หมายถึง สามารถพึ่งพาตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง มีอิสรภาพไม่อยู่ภายใต้การครอบงำหรืออุปถัมภ์ของใคร

นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2559) ได้อธิบายถึงความเป็นพลเมือง โดยเชื่อมโยงกับกรอบการศึกษาและการเรียนรู้ว่า พลเมือง เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติและค่านิยม มีพฤติกรรมหรือความประพฤติที่ดีงาม มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง สังคม ประเทศชาติ เป็นพลเมือง และพลโลกที่ดีในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ

ด้านความรู้ เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ มีข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องในวิถีการดำรงตนในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้กฎหมาย ประเพณีวัฒนธรรมและแนวปฏิบัติของการอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างสงบสุขทั้งสังคมไทยและสังคมโลก

ด้านทักษะ เป็นผู้มีความคิดวิจารณ์ญาณและการตัดสินใจบนพื้นฐานของความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร การดำรงชีวิต ความชำนาญ สามารถแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคม และประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านเจตคติและค่านิยม เป็นผู้ดำรงและยึดมั่นในวิถีประชาธิปไตย ยึดมั่นคุณความดี มีศีลธรรม จริยธรรม พึ่งพาตนเองและเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่นได้ คำนึงถึงการมีส่วนร่วม เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ยอมรับและเชื่อมั่นในวิถีที่แตกต่างทั้งเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม เพศ ผิวพรรณ วรณะ และความเป็นมนุษย์ ของกันและกัน

ด้านพฤติกรรมหรือความประพฤติที่ดีงาม เป็นผู้มีความประพฤติดี มีศีลธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน รู้จัก เสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่นิ่งดูดาย บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ คำนึงถึงการมีส่วนร่วม มีสำนึกของการ พัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

โดยสรุปแล้ว คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวคิดของยุทธศาสตร์ พัฒนาการศึกษาศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทย สามารถสรุปให้เหลือ 2 ประการ โดยพิจารณา ตามการให้คุณค่าหรือให้ความสำคัญต่อการเป็นพลเมืองที่ดี คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม หมายถึง การพึ่งพาตนเองและสามารถรับผิดชอบต่อตนเองได้ มี อิศรภาพ สิทธิเสรีภาพ ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจหรือระบบอุปถัมภ์ของผู้ใด ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่ง ของสังคม การกระทำใดๆ ของตนมีผลต่อสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อ ร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้น ที่ตนเอง เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังหรือความรุนแรงแก้ไขปัญหา และยอมรับผลของ การละเมิดกฎหมาย

2. ความเคารพผู้อื่น หมายถึง การไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เคารพผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเองทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อและความคิด และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ของผู้อื่น มองคนในสังคมมีความเท่าเทียมกัน

การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

การเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ นับเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งสำหรับการจัดการศึกษาเพื่อ สร้างสังคมไทยในอนาคต ซึ่งการปลูกฝังและพัฒนาให้คนในประเทศเป็นพลเมืองที่มีความรู้ มีคุณธรรม เป็น พลเมืองที่ดีของประเทศ จำเป็นต้องเริ่มต้นที่การศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนา ดังเช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 ได้กำหนดความ มุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาว่า ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ อย่างมีความสุข และในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองใน ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษา ผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มี ความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่าง ต่อเนื่อง จากหลักการดังกล่าว ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น

พลเมืองมาโดยตลอด ทั้งนี้ การพัฒนาหลักสูตรพลเมืองเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติ และค่านิยมของความเป็นพลเมือง มีการเรียกหลักสูตรวิชาพลเมืองแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2559 : 28-29)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดกรอบคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2559 : 29-31)

ระดับประถมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นวินัย หน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัวและในห้องเรียน การใช้ภาษา กิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ การยอมรับและเข้าใจตัวเอง ยอมรับความแตกต่าง ยกตัวอย่างความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ชักชวนให้ผู้อื่นมีมารยาทไทย อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีส่วนร่วมในศิลปวัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาไทย เห็นคุณค่าและแนะนำผู้อื่นให้แสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนและนำไปปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา กฎ ระเบียบของห้องเรียนและโรงเรียน เห็นคุณค่าและปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจในกิจกรรมของห้องเรียนและโรงเรียน ยอมรับความแตกต่างและอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยสันติ พึ่งพาซึ่งกันและกัน วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นการอนุรักษ์มารยาทไทย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละต่อสังคม เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่างของความรักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจ ตรวจสอบข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ยอมรับความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งพาซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง มีส่วนร่วม แนะนำผู้อื่นให้อนุรักษ์และยกย่องผู้มีมารยาทไทย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ เห็นคุณค่า อนุรักษ์ สืบสานและประยุกต์ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่างและมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่แสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจ ตรวจสอบข้อมูล ตรวจสอบการทำหน้าที่ของบุคคล เพื่อประกอบการตัดสินใจ เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในภูมิภาคต่างๆ ของโลกอย่างสันติ และพึ่งพากันและกัน มีส่วนร่วมและเสนอแนวทางการป้องกันปัญหาความขัดแย้งปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นการมีส่วนร่วมและแนะนำผู้อื่นให้อนุรักษ์และเผยแพร่มารยาทไทยสู่สาธารณะ เห็นคุณค่า อนุรักษ์ สืบสาน ประยุกต์และเผยแพร่ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่าง มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม และสนับสนุนให้ผู้อื่นแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแบบอย่าง เป็นพลเมืองดีตามวิถี

ประชาธิปไตย ประยุกต์ใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการวิพากษ์ประเด็นนโยบายสาธารณะที่ตนสนใจ มีส่วนร่วมและตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีวิจารณญาณ รู้ทันข่าวสารและรู้ทันสื่อ คาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าบนพื้นฐานของข้อมูล ยอมรับในอัตลักษณ์และเคารพความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง แนะนำผู้อื่นและยกย่องบุคคลที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ เป็นแบบอย่าง มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและสนับสนุนให้ผู้อื่นแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นแบบอย่าง ประยุกต์และเผยแพร่พระบรมราโชวาท หลักการทรงงาน และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแบบอย่างและส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้อื่นเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ประยุกต์ใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการวิพากษ์ประเด็นนโยบายสาธารณะที่ตนสนใจ มีส่วนร่วมและตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีวิจารณญาณ รู้ทันข่าวสารและรู้ทันสื่อ คาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าบนพื้นฐานของข้อมูล มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งโดยสันติวิธี และสร้างเครือข่ายการป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง

ระดับอาชีวศึกษา มีวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ซึ่งเน้นการเป็นผู้ปฏิบัติตนมีมารยาทไทย แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลในครอบครัว เห็นความสำคัญของภาษาไทย เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาท หลักการทรงงาน และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปฏิบัติตนตามข้อตกลง กติกา และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในห้องเรียน ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของครอบครัวและห้องเรียน ยอมรับความเหมือนและความแตกต่างของตัวเองและผู้อื่น ยกตัวอย่างความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง

ระดับอุดมศึกษา วิชาพลเมืองกับความรับผิดชอบต่องสังคม เน้นการปลูกฝังจิตสำนึก บทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในฐานะพลเมืองโลกผ่านกระบวนการหลากหลายวิธี เช่น การบรรยาย การอภิปรายกรณีศึกษาต่างๆ ฐาน เป็นต้น โดยผู้เรียนต้องจัดทำโครงการรณรงค์ เพื่อให้เกิดการรับรู้หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่สนใจ

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2559 : 39-40) ได้กล่าวถึงการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองและตัวอย่างจากต่างประเทศไว้ว่า การเห็นคนเท่าเทียมกัน การยอมรับในความแตกต่าง การเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และการรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นมาได้เองตามธรรมชาติ หากจะต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนความเป็นพลเมืองจึงจะเกิดขึ้นมาได้ โดยยกตัวอย่างวิธีการของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศเยอรมนี สิ่งแรกที่เด็กจะต้องเรียนในโรงเรียนอนุบาลคือ เมื่อมีความขัดแย้งหรือมีการทะเลาะกัน ห้ามตีกัน เมื่อทะเลาะกันครูจะจับแยกกันทันที และจะให้เรียนรู้กติกาพื้นฐานประการแรกของการอยู่ร่วมกันในสังคมตามระบอบประชาธิปไตย คือ ถ้าขัดแย้งกัน ห้ามใช้ความรุนแรง เมื่อขึ้นชั้นประถมศึกษา เด็กจะเรียนรู้เรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นการใช้สิทธิเสรีภาพ โดยจะถูกฝึกฝนให้รับผิดชอบต่อตนเอง รับผิดชอบต่อผู้อื่น และรับผิดชอบต่อสังคม ทุกคน

มีสิทธิเสรีภาพ แต่ต้องไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพคนอื่น และทำสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงอยู่เสมอว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สังคมจะดีขึ้นหรือแย่ลงก็อยู่ที่การกระทำของคนในสังคม เด็กในประเทศที่มีการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง จึงมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้นตามวัยที่โตขึ้น พร้อมๆ กับมีความรับผิดชอบมากขึ้นตามไปด้วย และไม่ใช่เรียนรู้แต่การแข่งขัน (Competition) แต่จะต้องเรียนรู้เรื่องการประนีประนอม (Compromise) และการทำงานร่วมกับคนอื่น (Cooperation) เพราะประชาธิปไตยคือการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงต้องสอนให้เด็กเรียนรู้ที่จะแก้ไขความขัดแย้ง เรียนรู้ที่จะตกลงกัน และเรียนรู้ที่จะทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดหลักสูตรการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองของแต่ละระดับการศึกษาของไทย มีการกำหนดเนื้อหาสาระและเวลาเรียนไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ในระดับอาชีวศึกษา และวิชาพลเมืองกับความรับผิดชอบต่อสังคม ในระดับอุดมศึกษา โดยมีการกำหนดรายละเอียดเนื้อหาอย่างน้อยต่างต่างกันตามช่วงวัยของผู้เรียน รวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการยังได้ให้ความสำคัญโดยพัฒนากลไกการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 และกำหนดกลยุทธ์/แนวทางการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้นำไปดำเนินการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง

ชรินทร์ มั่งคั่ง (2553) ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมด้านความเป็นพลเมืองดีในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ประการหนึ่งคือ เพื่อศึกษาการจัดการหลักสูตรและการเรียนการสอนเกี่ยวกับการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมในด้านความเป็นพลเมืองดี กลุ่มตัวอย่าง คือ ครูสังคมศึกษา 17 คน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษา 223 คน ในโรงเรียนพหุวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 30 และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 31 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบวิเคราะห์เนื้อหา แบบสัมภาษณ์ครูสังคมศึกษา และแบบสอบถามนักเรียน ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนสาระวิชาสังคมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมในด้านความเป็นพลเมือง พบว่า ครูสังคมศึกษามีความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพหุวัฒนธรรมระดับน้อย และครูสังคมศึกษาร้อยละ 100 มีความต้องการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนเชิงพหุวัฒนธรรมในโรงเรียน และผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนตามคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีการปฏิบัติตามคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีมากกว่าร้อยละ 50 จำนวน 6 คุณลักษณะ คือ ซื่อสัตย์สุจริต คิดเป็นร้อยละ 91.93 จิตสำนึกสาธารณะ คิดเป็นร้อยละ 81.73 มีวินัย คิดเป็นร้อยละ 80.42 รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ คิดเป็นร้อยละ 79.09 มุ่งมั่นในการทำงาน คิดเป็นร้อยละ 73.54 และรักความเป็นไทย คิดเป็นร้อยละ 72.20 อย่างไรก็ตามยังพบว่านักเรียนไม่ได้ปฏิบัติมากกว่าร้อยละ 50 จำนวน 2 คุณลักษณะ คือ ใฝ่เรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 73.84 และอยู่อย่างพอเพียง คิดเป็น

ร้อยละ 54.86 นอกจากนี้ยังพบว่านักเรียนร้อยละ 95.07 มีความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพหุวัฒนธรรมในระดับน้อย

ประภัสสร ไพบูลย์จิตติพรชัย (2553) ได้ศึกษาความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนโรงเรียนพณิชยการบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชั้น ปวช.ปีที่ 1 ระดับชั้น ปวช.ปีที่ 2 และระดับชั้น ปวช.ปีที่ 3 จำนวน 189 คน ซึ่งได้มาด้วยการสุ่มแบบชั้นภูมิตามสัดส่วน และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนระดับชั้น ปวช.ปีที่ 1-3 ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความเป็นพลเมืองดีอยู่ในระดับสูง มีความเชื่อมั่นในตนเองอยู่ในระดับค่อนข้างสูง และผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อมั่นในตนเองและการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย พบว่า ความเชื่อมั่นในตนเองและการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

ถวิรวดี บุรีกุล และคณะ (2555) ตาเนินการศึกษาความเป็นพลเมืองในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง 1) การจัดทำตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมไทย 2) ศึกษาประเด็นความสำคัญที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในทัศนะของประชาชนชาวไทย และ 3) ศึกษาการมีอยู่ของความเป็นพลเมืองของประชาชนชาวไทย โดยตัวอย่างได้จากการสุ่มตามความน่าจะเป็นจากรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศ 1,500 คน และทำการเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 1-15 มิถุนายน 2554 ก่อนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 และระหว่างวันที่ 15 กรกฎาคม - สิงหาคม 2554 หลังการเลือกตั้ง ผลการศึกษา พบว่า คุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนให้ความสำคัญสูงสุด 5 อันดับแรก คือ การทำงานแบบสุจริต การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่คนไทยเองมีคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองใน 5 อันดับแรก คือ การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การทำงานแบบสุจริต การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์กับคุณสมบัติที่มีอยู่จริงของความเป็นพลเมือง คือ การสามารถวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง การศึกษานี้ยังทำให้เกิดตัวชี้วัดที่แสดงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่มีอยู่ในสังคมไทย ซึ่งตามทฤษฎีของ Kahne และ Westheimer (2004) สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม (Traditionalist/Minimalist) 2) ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับชุมชนของตน (Community Oriented Citizenship) และ 3) ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับอิสรภาพและความก้าวหน้าทันสมัย (Modern/Liberal Progressive) นอกจากนี้ เมื่อศึกษาถึงชั้นความสัมพันธ์ในรายภาคของคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนมีพบว่า ประชาชนในแต่ละภาคมีความแตกต่างกันในคุณสมบัติของการเป็นพลเมือง โดยผู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณสมบัติความเป็นพลเมืองในด้านวิถีวัฒนธรรมมากที่สุด คือ ผู้ที่อาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมา คือ ภาคกลาง ส่วนผู้ที่คิดว่าตนเองมีความเป็นพลเมืองด้านชุมชนมากที่สุด คือ ผู้ที่อาศัยในภาคกลาง และสุดท้าย ผู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองด้านความมีอิสรภาพและความก้าวหน้ามากที่สุด คือ ภาคกลาง รองลงมา คือ กรุงเทพมหานคร

จุฑามาศ ช่อคง (2556) ดำเนินการสร้างแบบวัดความเป็นพลเมืองดีสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพและสร้างเกณฑ์ปกติเป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2555 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18 จำนวน 516 คน ผลการวิจัยสรุปว่า แบบวัดที่สร้างขึ้นประกอบด้วยคำถาม 92 ข้อ มุ่งวัดความเป็นพลเมืองดี 10 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์ สุจริต 3) มีวินัย เคารพกฎหมายและกติกาสังคม 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่น รับผิดชอบในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย 8) มีจิตสาธารณะ 9) มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และ 10) เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง เป็นแบบวัดที่มีลักษณะเป็นข้อคำถามเชิงสถานการณ์แบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือก โดยแต่ละตัวเลือกมีคะแนนที่แตกต่างกันตั้งแต่ 0-3 คะแนน ข้อคำถามของแบบวัดมีค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถามกับนิยามของความเป็นพลเมืองดี ตั้งแต่ 0.80-1.00 มีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.20-0.62 ในส่วนของความตรงเชิงโครงสร้าง พบว่า โครงสร้างของแบบวัดมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยค่าไคสแควร์ที่ค่าองศาอิสระเท่ากับ 25 มีค่าเท่ากับ 37.14 ค่ารากที่สองของค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อน (RMR) มีค่าเท่ากับ 0.043 ค่ารากที่สองของค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่า (RMSEA) มีค่าเท่ากับ 0.031 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) มีค่าเท่ากับ 0.985 และค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับค่าแล้ว (AGFI) มีค่าเท่ากับ 0.968 มีค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ 0.94 เกณฑ์ปกติสำหรับแปลความหมายคะแนนของแบบวัดความเป็นพลเมืองดีในรูปของคะแนนปกติที่ทั้งฉบับมีค่าตั้งแต่ T19-T81 และคู่มือการใช้แบบวัดที่จัดทำขึ้นมีความเหมาะสม สะดวกสามารถนำไปใช้ได้ และมีองค์ประกอบครบถ้วน

ธัญชัช วิภัติภูมิประเทศ (2556) ได้ศึกษาความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดจากยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 ของคณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี โดยสรุปให้เหลือคุณสมบัติของความเป็นพลเมือง 3 ประการ คือ ความเคารพกติกา ความเคารพสิทธิผู้อื่น และความรับผิดชอบต่อผู้อื่น การวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต จำนวน 410 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามเรื่องความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ผลการวิจัย พบว่า 1) นักศึกษามีความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ในภาพรวมที่ระดับค่อนข้างสูง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า นักศึกษามีความเป็นพลเมืองดีด้านการเคารพกติกา สูงที่สุด รองลงมา คือ ด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น และด้านความรับผิดชอบต่อสังคม 2) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยในภาพรวมของนักศึกษามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อจำแนกตามเพศ ภูมิภาค อาชีพ ผลการเรียน คณะ ชั้นปี และการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย

รสสุคนธ์ มกรมณี (2556) ดำเนินการศึกษาพฤติกรรมการเป็นพลเมืองดีของเยาวชนในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา โดยกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารที่รับผิดชอบกิจการนักเรียนนักศึกษา 10 คน ผู้นำเยาวชน 90 คน นักศึกษา 480 คน และนักเรียน 89 คน ประจำปีการศึกษา 2554 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบประเมินและแบบสอบถาม ผลการวิจัย พบว่า 1) เยาวชนมีพฤติกรรมความเป็นพลเมืองปรากฏเป็นบางครั้ง โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้คือ เคารพความแตกต่าง เคารพกฎกติกา-เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิผู้อื่น รับผิดชอบต่อสังคม เคารพหลักความเสมอภาค มีอิสรภาพ-พึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เยาวชนไม่เคยมีส่วนร่วมทำงานในองค์กรเพื่อสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2) เยาวชนหญิงและเยาวชนชายมีพฤติกรรมความเป็นพลเมืองโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน และไม่มีส่วนร่วมทำงานในองค์กรเพื่อสังคมเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เยาวชนหญิงมีพฤติกรรมเคารพกฎกติกา-เคารพกฎหมายมากกว่าเยาวชนชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 3) เยาวชนนักเรียนกับเยาวชนนักศึกษาที่มีพฤติกรรมความเป็นพลเมืองโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน โดยมีปรากฏเป็นบางครั้งเช่นเดียวกัน และไม่มีส่วนร่วมทำงานในองค์กรเพื่อสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามนักเรียนปรากฏพฤติกรรมที่แสดงว่ามีอิสรภาพ-พึ่งตนเองได้ เคารพกติกา-เคารพกฎหมาย และรับผิดชอบต่อสังคมมากกว่านักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2557 : ก-ค) ดำเนินโครงการพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลการศึกษาด้านหน้าที่และความเป็นพลเมืองโดยเทียบเคียงมาตรฐานสากล โดยการดำเนินงานดังกล่าวได้กำหนดกรอบการประเมิน การออกแบบเครื่องมือ และวิธีดำเนินการเก็บข้อมูลจากโครงการประเมินผลการศึกษาด้านหน้าที่และความเป็นพลเมืองระดับนานาชาติ (ICCS) มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน และดำเนินการกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2557 ของสถานศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ใน 4 ภูมิภาค ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ได้เครื่องมือวัดและประเมินผลจำนวนทั้งสิ้น 4 ฉบับ ได้แก่ แบบทดสอบนักเรียน แบบสอบถามสำหรับนักเรียน แบบสอบถามสำหรับครู และแบบสอบถามสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา โดยแบบทดสอบใช้วัดความรู้ด้านหน้าที่และความเป็นพลเมืองตามกรอบด้านเนื้อหา 9 ประเด็น ได้แก่ 1) สังคมพลเมืองและระบบ 2) หลักการของสังคมพลเมือง 3) การมีส่วนร่วมในสังคม 4) เอกลักษณ์ของสังคมพลเมือง 5) การพัฒนาอย่างยั่งยืน 6) การมีปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียน 7) การใช้สื่อสังคมสมัยใหม่ 8) ความตระหนักในเศรษฐกิจ 9) คุณธรรม จริยธรรม ข้อสอบแต่ละข้อจะวัดทักษะการคิด ใน 2 ระดับ คือ 1) การรู้ 2) การให้เหตุผลและการวิเคราะห์ ส่วนแบบสอบถามใช้วัดการรับรู้และพฤติกรรมเกี่ยวกับค่านิยม ความเชื่อ เจตคติ เจตนาเชิงพฤติกรรม และพฤติกรรมเกี่ยวกับหน้าที่และความเป็นพลเมือง รวมไปถึงบริบททางด้านบุคคล ครอบครัว โรงเรียน และชุมชน

Mark Baildon, Jasmine B.-Y. Sim & Agnes Paculdar (2016) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบความเป็นพลเมืองของชาวฟิลิปปินส์และสิงคโปร์ ผ่านการวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ นโยบายการศึกษาด้านพลเมือง และหลักสูตรการศึกษา ซึ่งได้ดำเนินการสำรวจระบบการจัดการศึกษารูปแบบ Makabayan ในฟิลิปปินส์ และการจัดการศึกษาแห่งชาติของสิงคโปร์ โดยเฉพาะด้านนโยบายและหลักสูตรที่จะตอบสนองต่อความจำเป็นของชาติและโลก เพื่อเป็นการแสดงว่าแต่ละประเทศได้ให้คำจำกัดความชนิดของความรู้ ทักษะ และการเห็นคุณค่าอย่างไร ซึ่งมีความจำเป็นต่อความเป็นพลเมืองของชาติในบริบทของความเป็นสากล โดยกรณีศึกษาเปรียบเทียบนี้ได้อธิบายและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาของ

ความเป็นพลเมืองในบริบทใหม่ของความเป็นสากลที่จะต้องเผชิญกับความขัดแย้งและความตึงเครียดบางประการ การศึกษานี้ยังมุ่งเน้นวิธีการที่แตกต่างของแต่ละประเทศที่พยายามบริหารจัดการความตึงเครียดโดยการใช้นโยบายทางการศึกษา พลเมืองและหลักสูตร ปัจจัยของความแตกต่างของทั้งสองประเทศในการจัดหลักสูตรการศึกษาความเป็นพลเมือง

Laurel Cadwallader Stolte, Molly Isenbarger, and Alison Klebanoff Cohen ดำเนินการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องความเป็นพลเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ และปฏิสัมพันธ์ของความเป็นพลเมือง โดยนำมาปรับใช้ในห้องเรียน ซึ่งคาดว่าจะอาจจะมีผลต่อการพัฒนานักเรียน การศึกษานี้ได้ใช้แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็นเครื่องมือศึกษาความเป็นพลเมืองเพื่อการสร้างความหลากหลายของบุคคลในห้องเรียน (CIVVICS) ทั้ง ๔ รูปแบบ ได้แก่ การวางแผนบทเรียนและการใช้งาน, การโต้ตอบในชั้นเรียน, การมีส่วนร่วมของนักเรียน และการเสริมสร้างศักยภาพของพลเมือง โดยจะรวมการรับรู้และการมีส่วนร่วมของนักเรียนด้วยความสนใจที่ว่าชั้นเรียนจะส่งเสริมอย่างไรในเรื่องความเป็นพลเมืองของนักเรียนในชั้นเรียน งานศึกษาวิจัยดังกล่าว ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจในชั้นเรียนโดยใช้เครื่องมือ CIVVICS นอกจากนี้ยังช่วยครุค้นหาวิธีการในการสนับสนุนให้นักเรียนในชั้นเรียนพัฒนาความเป็นพลเมืองของตนเอง และเครื่องมือสังเกตการณ์นี้ (CIVVICS) ช่วยให้องค์กรตระหนักถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจหลักสูตรที่ต้องถูกปรับใช้ภายในบริบทต่างๆ ให้เหมาะสม เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง รวมทั้งการเพิ่มขีดความสามารถของความเป็นพลเมืองของนักเรียนในชั้นเรียน

ข้อมูลอ้างอิง:

- [1] Civic Education: Practical Guidance Note, United Nations Development Programme Bureau for Development Policy, Democratic Governance Group, 2004, p. 5; Bryan S. Turner, “Contemporary problems in the theory of citizenship”, *Citizenship and Social Theory*, 2000.
- [2] Civic Education Study, International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 1999.
- [3] ข้อความโดยครบบถ้วนคือ “บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” ซึ่งเป็นข้อความเดียวกันกับมาตรา ๒๘ วรรคหนึ่งของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐